

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА
ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ ЖАНА И.АРАБАЕВ
АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 13.11.022 диссертациялык кенеш

**Кол жазма укугунда
УДК 371.3:82:373**

АБДЫКАДЫРОВА МАЯ БАЙСАЛОННА

**ОКУТУУ ОРУС ТИЛИНДЕ ЖҮРГҮЗҮЛГӨН МЕКТЕПТЕРДИН
КЫРГЫЗ АДАБИЯТЫ САБАГЫНДА ЭЛ АКЫНДАРЫНЫН
ЧЫГАРМАЛАРЫН ҮЙРӨТҮҮНҮН МЕТОДИКАСЫ
(5-8-КЛАССТАРДЫН МИСАЛЫНДА)**

13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы
(кыргыз адабияты)

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип
алуу үчүн жазылган диссертациянын

авторефераты

Бишкек – 2012

Диссертация К.И.Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин кыргыз жана орус тилдер кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: педагогика илимдеринин доктору, профессор
Ишекеев Назаркул Ишекеевич

Расмий оппоненттер: педагогика илимдеринин доктору, профессор
Рысбаев Сулайман Казыбаевич

педагогика илимдеринин кандидаты, доцент
Саалиева Дамира Токтобековна

Жетектөөчү мекеме: Ош мамлекеттик университетинин кыргыз тилин жана адабиятын окутуунун методика кафедрасы. Дареги: 733500, Ош шаары, Ленин көчөсү, 331.

Диссертациялык иш 2012 –жылдын 31-майында саат 13.00 дө Билим берүү академиясы жана И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 13. 11. 022 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720040, Бишкек шаары, Эркиндик гүлбагы, 25.

Диссертация менен Кыргыз билим берүү академиясынын илимий китепканасынан таанышууга болот. Дареги: 720040, Бишкек шаары, Эркиндик гүлбагы, 25.

Автореферет 2012 -жылдын 30-апрелинде таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин доктору, профессор

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ

Добаев К.Д.

МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө ишинин актуалдуулугу Кыргызстан эгемендүү өлкө болгондон кийин, бул мамлекеттин тили – кыргыз тили болуу менен 2004-жылы 12-февралда Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Мыйзам чыгаруу жыйыны «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили жөнүндө» мыйзам кабыл алды. Ал мыйзамдын 1-главасынын 1-беренесинде: «Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык кыргыз тили Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили болуп саналат» деп айтылып, 5-главанын 18-беренесинде мындай жазылган: «Окутуу расмий же башка тилдерде жүргүзүлгөн мектепке чейинки мекемелерде, жалпы орто билим берүүчү мекемелерде (мектептерде, лицейлерде, гимназияларда), кесиптик башталгыч билим берүү мекемелеринде окутуунун бардык учурунда мамлекеттик тилди окутуу жана үйрөтүү камсыз кылынат. Окутуу расмий жана башка тилдерде жүргүзүлгөн кесиптик орто жана жогорку окуу жайларында мамлекеттик тилди окутуу Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан белгиленген көлөмдө жүзөгө ашырылат.

Жалпы билим берүүчү мекемелерде (мектептерде, лицейлерде, гимназияларда) мамлекеттик тил боюнча жазуу жүзүндө класстан класска көчүрүү, бүтүрүү, ал эми кесиптик башталгыч, орто жана жогорку окуу жайларында кирүү жана бүтүрүү экзамендери милдеттүү түрдө киргизилет»¹.

Биринчиден, мамлекеттик тил тууралуу мыйзамдын аткарылышы үчүн окуу процессин окуу-методикалык комплекстер менен жабдуу учурдун талабы болуп эсептелет. Биздин иштин актуалдуулугу, ошол милдетти алгачкылардан болуп аткарууга жасалган аракетиниз менен байланышат.

Экинчиден, постсоветтик өлкөлөрдүн көпчүлүгүндө эле орус тилдүү калктар түпкү улуттун маданиятын, тилин үйрөнүүгө өзгөчө кызыгып, бул жагынан аларды үйрөтүүчүлөргө ар тараптуу жардам керек болгон кезде биздин изилдөө бул бөксөлүктү аздыр-көптүр толтурууга багытталат.

Үчүнчүдөн, кыргыз адабияты кыргыз элинин улут катары маданияты, тарыхы, этнопедагогикасы, этнографиясы, философиясы, психологиясы жана жалпы эле менталитети тууралуу кененирээк билим жана түшүнүктөрдү алууга жардам берет, ал эми ошол билимдерди жана түшүнүктөрдү улуттук негизде берүүгө эл акындарынын чыгармалары бир кыйла кеңири материалдарды камтып тургандыгы менен биз үчүн баалуу болуп эсептелет.

¹ Мамлекеттик тил боюнча расмий материалдардын жыйнагы [Текст] / Б.: Бийиктик, 2008. – 3-4-б.

Төртүнчүдөн, республикадагы окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин окуучулар контингентин бир гана орус улутундагылар эмес, башка улуттар да, анын ичинде көпчүлүгүн кыргыз улутундагылар да түзөт, ал эми аларды ата-бабаларынын мурастары менен адабият сабагында тааныштыруу мугалимдердин бул багытта методикалык ыкмаларынын натыйжалуу тандалышы менен тыгыз байланыштуу болот. Биздин изилдөө бул жагынан да азыркы мектеп практикасы үчүн актуалдуу жана зарыл изилдөө деп ойлойбуз.

Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз сөзүн жеткирүүнүн кыйынчылыктары, маданияттардын диалогу аркылуу окуу ишмердүүлүгүн ишке ашыруунун проблемалары, этномаданий аспектиден билим жана тарбия берүүнүн көйгөйлөрү да биздин ушундай теманы тандап алуубузду шарттады.

Кыргыз адабиятын окутуу методикасы орус адабиятын окутуу илиминин (А.С.Айзерман, Г.И.Беленький, Ф.И.Буслаев, В.И.Водовозов, В.В.Голубков, Н.И.Кудряшев, Т.Ф.Курдюмова, А.А.Липаев, В.Г.Маранцман, Н.Д.Молдавская, В.А.Никольский, В.О.Острогорский, З.Я.Рез, М.А.Рыбникова, В.Я.Стоюнин ж.б.) негизинде өнүгүп келген. Кыргызстандагы окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабияты предметин окутуунун илимий-методикалык негиздери иштелип чыкпагандыктан, бул предметти окутуунун көп маселелерин советтик учурда орус адабиятын улуттук (окутуу орус тилинде жүргүзүлбөгөн) мектептерде окутуу боюнча адистер иштеп чыккан, практик мугалимдер колдонуп келген жана азыр да пайдаланып жаткан илимий концепцияларга, педагогикалык-методикалык принциптерге жана алдыңкы тажрыйбаларга таянып, аларды андан ары өркүндөтүү милдети коюлду. Советтик доордо адабиятты искусство катары түшүнүү, кабыл алуу багытында адабиятчылар, психологдор, философтор (В.Асмус, Ю.Борев, Л.Выготский, А.Маймин, О.Никифорова, А.Салиев, П.Якобсон ж.б.) методологиялык негиздүү ойлорду айтышса, адабиятты окутуу аркылуу окурмандарды тарбиялоо, жаштардын эстетикалык табитин көтөрүү багытында методисттер (Г.И.Беленький, Т.Г.Браже, Н.И.Кудряшев, Т.Ф.Курдюмова, В.Г.Маранцман, Н.Д.Молдавская, З.Я.Рез ж.б.) илимий концепцияларды иштеп чыккан. Бөтөн тилдүү окуучуларга башка элдин адабиятын үйрөтүү, тагыраагы, союздук республикалардын улуттук мектептеринде орус адабиятын окутуу проблемалары бир катар окумуштуу-методисттердин (М.М.Абдувалиева, М.Н.Беглиева, Е.А.Есаян, Б.Ф.Инфантьев, Д.А.Клумбите, Е.Г.Колпакова, Н.К.Кунгуров, А.Г.Лосев, И.Х.Майорова, А.А.Немсадзе, Р.Б.Нуртазина, А.А.Рыжеволова, М.И.Стаменова, И.Е.Токарская, Е.К.Францман, Б.А.Ходжибаева, С.В.Хрол, Л.А.Шейман,

С.Н.Юзбашев ж.б.) изилдөөлөрүнүн өзөктүү темасына айланган. Булардын ичинен кыргыз мектептеринде орус адабиятын окутуу боюнча Л.А.Шеймандын окуу китептери, методикалык колдонмолору, окумуштуунун окуу китептерге коюлуучу талаптар боюнча иштеп чыккан нускамалары ошол кездеги жалпы союздук, ал гана эмес эл аралык деңгээлде жогору бааланган. Ошондой эле казак адабиятын орус тилдүү мектептерде окутуу проблемаларын изилдеген окумуштуулардын эмгектери да (Т.Д.Абжаков, Ф.Г.Демеуова, Г.А.Каламбаева, З.Ж.Копбаева, Т.М.Кунекова, З.Н.Молдахметова, К.Н.Сариева, ж.б) эске алынды. Мына ушул эмгектер кыргыз адабиятын орус тилдүү аудиторияда окутууга жол көрсөтөрүн бул предметти окутуу багытындагы алгачкы тажрыйбалар көрсөттү.

Ал эми кыргыз адабиятын кыргыз мектептеринде окутуу боюнча илимий эмгектердин (Б.Алымов, К.Иманалиев, Н.Ишекеев, И.Исамидинов, А.Муратов, С.Батаканова, Н.Кангелдиев, В.Шнейдман ж.б.) айрым жоболорун да орус тилдүү окуучуларга кыргыз адабиятын окутуу ишинде пайдаланууга болорлугу биздин ишти жазуу процессинде тастыкталды. Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептерде эл акындарынын чыгармаларын окутуу проблемасы А.Турдугулов тарабынан бир кыйла кенен иштелген.

Соңку жылдарда орус, өзбек, тажик тилдүү мектептерге кыргыз тили жана адабияты предметтери атайын сабак катары киргизилип, алар боюнча окуу-нормативдик материалдар, методикалык колдонмолор жазылды (А.Мусаев, Т.Үсөналиев, А.Муратов, К.Добаев, С.Рысбаев, Т.Аширбаев, Ж.Шериев, С.Момуналиев, Ү.Култаева, З.Дербишова, Б.Абдухамидова, А.Акматова ж.б.), бул материалдарда биз кайрылган проблема боюнча изилдөөлөр аз-аздан болуп жаткандыгын көрсөтөт.

Бирок, бул иштерде биз кайрылган тема атайын иликтөөгө алынбаган, андыктан да ал проблеманы эң алгачкы болуп колго алып отурабыз.

Диссертациянын темасынын илимий мекемелердин жүргүзгөн илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы: Тармактык программа, илимдер академиясы, илимий жана илимий-өндүрүштүк мекемелер жана Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин кыргыз филологиясы факультетинин кыргыз тилин жана адабиятын окутуунун методикасы кафедрасынын негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышкан.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери:

Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин кыргыз адабияты сабагында эл акындарынын чыгармаларын окутуунун методикалык системасын теориялык негизде иштеп чыгуу жана аны эксперимент жолу

менен текшерүү. Бул максатты жүзөгө ашыруу үчүн төмөндөгүдөй **милдеттер** коюлган:

- эл акындарынын чыгармаларын үйрөтүү окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде азыркы учурда кандай деңгээлде экендигин анализдөө;

- окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин окуучуларынын кыргыз адабиятын үйрөнүүгө кызыгууларын, жергиликтүү эл акындарынын чыгармаларынын билим жана тарбия берүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрүн аныктоо;

- окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде эл акындарынын чыгармаларын окутуунун теориясын жана методикасын иштеп чыгуу;

- иштелип чыккан теориялык - практикалык ой корутундуларды педагогикалык эксперимент жолу менен сынактан өткөрүү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин кыргыз адабияты сабагында эл акындарынын чыгармаларын үйрөтүүнүн методикалык системасы адабияттаануу, педагогикалык, дидактикалык жактан эң алгачкы жолу негизделди жана алар эксперименттик текшерүүгө салынды. Мында турмушту чагылдыруунун улуттук өзгөчөлүктөрү, образ түзүүнүн жана көркөм сүрөттөөнүн кыргыздык бөтөнчөлүктөрү, кыргыз адабиятынын чыгармаларын орус адабиятынын материалдары менен салыштыруу ж.б. компетенттүүлүктөр калыптандырылат. Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз эл акындарынын чыгармаларын үйрөтүүнүн оптималдуу методдору, жолдору жана каражаттары аныкталды.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын практикалык баалуулугу: Илимий ишибиздеги теориялык сунуштар окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептер үчүн кыргыз адабияты программасын, окуулуктарын, методикалык колдонмолорду өркүндөтүп түзүүдө, бул багыттагы адистерди даярдоочу университеттердин атайын курстарында жана мектеп мугалимдеринин бул темалар боюнча сабактарынын натыйжалуулугун жогорулатууда пайдаланылат.

Коргоого коюлуучу диссертациянын негизги жоболору:

1. Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабиятынан кыргыз эл акындарынын чыгармалары орус адабияты, кыргыз жана орус тилдер менен байланышта окутулса гана бул ишмердүүлүк майнаптуу болот.

2. Кыргыз эл акындарынын чыгармаларын окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин окуучуларына жеткирүү менен, аларда улуттар аралык мамилелердин маданияты калыптанып, руханий дүйнөсү

байыт, жалпы эле адамзат жараткан баалуулуктар тууралуу ой жүгүртүүсү өсөт.

3. Кыргыз эл акындарынын чыгармаларын окутуу процессинде окуучулардын тил байлыктары, мекенчилдик сезимдери жогорулайт.

4. Программадагы чыгармаларды окуп-үйрөнүүнү жана салыштырып талдоону мындан ары өркүндөтүүнүн жолдору, ыкмалары калыптанат.

Издөнүүчүнүн жеке салымы:

Эл акындарынын чыгармаларын окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн класстарга үйрөтүүнүн методикасы кыргыз педагогикасында диссертациялык формада алгачкы жолу иштелип чыгып, ал методика педагогикалык экспериментте текшерилди жана мугалимдерге сунушталды.

Илимий изилдөөнүн натыйжаларын тастыктоо (апробациялоо):

Диссертациялык тема боюнча Кыргыз улуттук агрардык университетинин студенттерине, Бишкек шаарынын мектеп мугалимдерине сабактар өтүлгөн, илимий-практикалык кеңешмелерге докладдар даярдалган, тема боюнча илимий- методикалык макалалар жазылган жана иш Ж.Баласагын атындагы улуттук университетинде, Кыргыз улуттук агрардык университетинде, Кыргыз билим берүү академиясында, мугалимдердин методикалык секцияларында талкууланган.

Изилдөөнүн эксперименттик базасы катарында Бишкек шаарынын №29, №60 жана Чүй областынын Ысык-Ата районуна караштуу Д.Мамашова, Аламүдүн районундагы Б.Бейшеналиева, Ысык-Көл областындагы Чолпон-Ата шаарындагы А.Осмонов атындагы №2, Ысык-Көл областынын Ысык-Көл районундагы А.С.Пушкин атындагы орто мектептери алынып, 2004-жылдан баштап жүргүзүлдү.

1-этапта (2004-2005-ж.ж.) тема боюнча философия, эстетика, адабияттаануу, педагогика, психология, адабиятты окутуу методикасы боюнча эмгектер окуп үйрөнүлдү жана анализ кылынды; окуучулардын кыргыз адабиятын жана маданиятын, тилин канчалык билерлиги жана сүйрөлүгү, жазуу жана оозеки кебинин деңгээли констатациялоочу эксперимент аркылуу аныкталды.

2-этапта (2006-2007-ж.ж.) мектептерде үйрөтүүчү эксперимент өткөрүлүп, анда окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде эл акындарынын чыгармаларын биз сунуш кылган методикалык система менен үйрөнүүнүн натыйжалуулугу текшерилди.

3-этапта (2008-2011-ж.ж.) биз сунуштаган система боюнча окуп-үйрөнүүнүн ырааттуулугу иштелип чыкты жана ал окуу процессинде сыноого коюлду, жүргүзүлгөн эксперименттин натыйжалары алынып,

талданды, изилдөөлөрдөн корутундулар чыгарылып, илимий-методикалык сунуштар иштелип чыкты.

Диссертациянын жыйынтыктарынын толук жарыяланышы:

Илимий иштин негизги материалдары жана анын өзөктүү жоболору 2008-2011- жылдардын арасында Республикалык эл аралык илимий-практикалык конференцияларда атайын баяндама катарында окулган. Диссертациянын негизги мазмуну 10го жакын илимий эмгектерде: 5 илимий журналда жана 5 илимий жыйнакта чагылдырылган. Ошондой эле автордун 20 жылдык илимий-педагогикалык тажрыйбасы жалпылаштырылган.

Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү:

Диссертация киришүүдөн, үч главадан, алардан келип чыккан корутундулардан, жалпы корутунду жана сунуштардан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат. Жалпы бети – 150, таблицалар – 11, сүрөттөр – 6, библиография – 182.

Киришүүдө теманын актуалдуулугу, проблемалуулугу, изилдөөнүн максаты, милдеттери аныкталып, илимий жаңылыгы, практикалык мааниси, коргоого алып чыгуучу негизги жоболору, натыйжаларынын апробациясы чагылдырылды.

Биринчи глава «Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде эл акындарынын чыгармаларын үйрөтүүнүн жалпы теориядагы жана практикадагы абалы» деп аталып, анда Кыргыз Республикасынын окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептеринде кыргыз адабиятын үйрөтүүнүн абалы, өзгөчөлүктөрү жана проблемалары каралуу менен, окуу программалары, окуу китептери, окуу-методикалык комплекстери анализденет жана аларды өркүндөтүүнүн негизги багыттары, педагогикалык шарттары көрсөтүлөт.

Экинчи глава «Эл акындарынын чыгармаларын окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде үйрөтүүнүн методикалык системасы» деп аталат. Мында темага байланыштуу окутуунун адабият таануу, педагогикалык жана методикалык негиздери сунуш кылынып, кыргыз адабиятын окутуунун дидактикалык жана методикалык принциптери жана аларды өркүндөтүүнүн жолдору педагогикалык негизде иштелип чыгат.

Үчүнчү глава «Эл акындарынын чыгармаларын окутуу процессинде окуучулардын этномаданий жана коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн жогорулатуунун ыкмалары жана жолдору» деп аталуу менен, анда кыргыз эл акындарынын чыгармаларын үйрөтүү аркылуу окуучулардын этномаданий жана коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн жогорулатуунун ыкмалары жана жолдору

иштелип чыгат. Ушул эле главада илимий тема боюнча педагогикалык эксперименттин жүрүшү жана жыйынтыктары чагылдырылат.

Жалпы жыйынтыкта изилдөөнүн мазмуну боюнча негизги корутундулар жана алардан келип чыккан сунуштар айтылат.

Эмгектин аягында **пайдаланылган адабияттардын тизмеси** көрсөтүлдү.

Изилдөөнүн негизги мазмуну

«Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде эл акындарынын чыгармаларын үйрөтүүнүн жалпы теориядагы жана практикадагы абалы» деп аталган биринчи главада адегенде орус класстарында кыргыз адабиятын окутуунун тарыхый-педагогикалык анализи жана синтези берилет. Анда диссертациябыз бул багытта эң биринчи диссертациялык иликтөө болгондуктун, негизинен, төмөнкүдөй проблемаларды аныктоо милдетин ишке ашырдык.

1. Кыргыз адабияты менен орус тилдүү калктын тааныша башташынын тарыхы каралып чыгып, ал процесс эң алгач орус жана европалык окумуштуулардын, саякатчылардын, жер ээлеринин келе башташы жана алардын кыргыз жеринин географиясы, климаты, элдин чарбачылык жана турмуштук уклады, салт-санаасы, маданияты, тарыхы, тили кызыктыра баштагандан улам келип чыккандыгына токтолдук (П.П.Семёнов-Тян-Шанский, Н.А.Северцев, И.В.Мушкетов, А.П.Федченко, Н.М.Пржевальский, В.В.Бартольд, В.В.Радлов ж.б.). Ушул эле жагдайда Н.А.Кошаров, В.В.Верещагин, Б.В.Смирнов сыяктуу сүрөтчүлөр, аскер адамдары, көпөстөр келип, алар үчүн тилдик муктаждык сезилгендиктен тил үйрөнүүгө кызыгуу пайда болгондуктан көрсөттүк. Бул кезде казак, ногой, татар, азербайжан сыяктуу түрк тилдүү элдин орусча билген жаштары котормочулук милдет аткарган жана алар европалыктардын кыргыз жерине келген алгачкы муундарына биздин тилди үйрөтүүдө эбегейсиз роль ойногон. Ошол эле кезде алардын айрымдары (Ч.Валиханов, В.В.Радлов, Г.Алмаш) элдик оозеки адабиятты жыйноо жана жарыялоо аркылуу кыргыз сөзү менен славян улутундагыларды алгачкы жолу тааныштырып, айрымдарынын кызыгуусун жараткан. Кийинчерээк мындай которуу жана тексттерди жарыялоо жумуштарын Оренбург, Казань, Уфа шаарларынын билим алып келген өз улутташтарыбыз аркалап калган.

2. Кыргыз тилин үйрөнүүнүн бир кыйла ар тараптуу этабы орус-тузем мектептеринин ачылышы менен байланышат. Андай мектептерде орус балдары менен кыргыз балдары чогуу билим жана тарбия алуу менен Европа тараптан келген славян улутундагы балдар мектептерде чогуу

окуган досторунун жардамы жана жалпы чөйрөдөн улам жергиликтүү элдин тилине, маданиятына кызыккандары кыргыз тилин үйрөнүп чыгышат, тил менен кошо, албетте, кыргыз оозеки адабияты да үйрөнүлгөндүгүн айта кетүүгө тийишпиз.

3. Кыргыз тилин үйрөтүүгө кеңири жол ачкан Кыргызстан Коммунисттик партиясынын жетекчиси Исхак Раззаковдун дал ушул багыттагы ишмердүүлүгү да себеп болуп, кызматтан алынышы өткөн кылымдын тоталитардык деп аталган доорунда, б.а., 20-кылымдын 70-80-жылдарында бул маселени көтөрүп чыгууга мүмкүнчүлүк жаратып берген жок жана кыргыз тилин, адабиятын башка улуттарга окутуу иши жолго коюлбаган.

4. Кыргыз адабиятын окутуу орус тилинде жүргүзүлүүчү мектептерде атайын предмет катары үйрөтүү иши Кыргызстан эгемендүүлүк алгандан кийин гана башталды. Биринчи окуу программасы 1993-жылы А.Мусаев жана М.А.Рудов тарабынан түзүлүп, анчалык көп колдонулган эмес, окуу китептери да чыккан жок. Андан кийинки программа А.Мусаев жана Т.Үсөналиев тарабынан 90-жылдардын аягында түзүлүп, 2001-жылы өркүндөтүлүп басылып чыкты. 2001-2003-жылдары 5-класс жана 6-класстардын окуу китептери А.Мусаев жана Т.Үсөналиевдин түзүүсүндө мектеп практикасына сунушталды. Дагы бир окуу программасы А.Муратов тарабынан 2008-жылы түзүлдү, бирок али ал программа боюнча окуу китептери чыгарылбады. Жогорудагы главада мына ошол окуу программалары жана окуу китептери талдоого алынып, алардын ийгилик-кемчиликтери көрсөтүлдү. Ошол эле кезде жогорку класстардын бул предметти окуу китептерсиз үйрөнүп жаткандыгы – азыркы кыргыз билим берүүсүнүн өкүнүчтүү көрүнүшү экендиги белгиленди.

5. Биз сөз кылып жаткан предмет боюнча окутуунун методикалык өзгөчөлүктөрү жана педагогикалык шарттары да ушул главада ачылып берилди.

Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабияты предметин окутуунун жеке өзгөчөлүктөрү төмөнкүлөр экендиги көрсөтүлдү: **Биринчи өзгөчөлүгү** – бул класстардын окуучуларынын Кыргызстандын мамлекеттик тилин билүү деңгээли ар түрдүү экендигинде. Мисалы, айылдардагы, райондордун борборлорундагы орус мектептеринде окуучулар кыргыз тилин эне тили катары билет, ал эми Бишкек, Ош шаарларында, Чүй областында окуучулардын кыргыз тилин билүү деңгээли өтө төмөн, андыктан да мамлекеттик тилдеги адабиятты окутууда эң биринчи кезекте окуучулардын кыргыз тилин билүүсү эске алынууга тийиш. **Экинчи өзгөчөлүгү** - бул аудиторияда кыргыз адабиятын окутууда адабий-теориялык маалыматтарга, адабияттын

тарыхына, акын-жазуучулардын биографиясына кеңири басым жасалбай, негизги басым текстти көркөм окууга, адабий текстти лингвистикалык талдоого, кыргыз элинин этномаданий турмушу менен таанышууга, сөздүк жумуштарын жүргүзүүгө, оозеки жана жазуу маданиятын көтөрүүгө багытталат. **Үчүнчү өзгөчөлүк** орус класстарындагы окуучулар үчүн кыргыз адабияты предмети адабий билим берүүнүн биринчи учуру эмес, алар адабий билимдин негизин орус адабияты сабагынан көбүрөөк саат менен үйрөнүшөт, андыктан кыргыз адабиятын окутуу сөзсүз түрдө орус адабияты предмети менен терең интеграцияланууга тийиш.

Жалпысынан, тема боюнча абалды аныктоо менен илимдин бул тармагы али көп проблемаларды тактай электигин жана бир топ маселелер кол тийбей тургандыгын айтуу менен биз бул главаны жыйынтыктадык.

Диссертациялык изилдөөнүн «**Эл акындарынын чыгармаларын окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде үйрөтүүнүн методикалык системасы**» деп аталган экинчи главасында биз окутуу орус тилинде жүргүзүлүүчү мектептердин айрым класстарында кээ бир темаларды окутуунун методикалык ыкмаларын сунуш кылдык. Биринчи бөлүгү «Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде эл акындарынын чыгармаларын үйрөтүүнүн адабият таануу жана методикалык негиздери», ал эми экинчи бөлүгү «Орус мектептеринде кыргыз адабиятын окутуунун дидактикалык жана методикалык принциптери жана аларды өркүндөтүүнүн жолдору» деп аталды.

Главада Тоголок Молдонун «Эшек менен Булбул», «Иттин доолдай тиктирем дегени», «Кемчонтой», «Телибай тентек», Молдо Кылычтын «Зилзала», Жеңижоктун «Жалгыз тал менен сүйлөшүү» деген чыгармаларын окуучуларга үйрөтүү процессинде мугалимдер жетекчиликке алууга тийиш болгон методикалык ыкмаларды жана жолдорду сунуш кылдык.

Жогорудагы чыгармаларды талдоо процессинде биз натыйжалуу деп эсептеген методика төмөнкүдөй компоненттерден турары белгиленди:

1. Сабакта өтүлүүчү чыгарманы орус адабиятындагы же боордош элдердин адабиятындагы окшош чыгарма менен салыштыруу (Тоголок Молдо – И.А.Крылов – Абай Кунанбаев).

2. Үйрөнүлүп жаткан чыгарманын кыргызча түп нускасын орусча котормосу менен салыштырып анализдөө, котормолорду талдоо.

3. Көркөм тексттердеги этномаданий идеяларды таап чыгуу жана алардын жалпы адамзаттык руханий дөөлөттөр менен байланышкатышын аныктоо.

4. Тексттерге лингвистикалык, этномаданий талдоо жүргүзүү.

5. Окутууда сабактын интерактивдүү усулдарын пайдалануу.

6. Окуучулардын сүйлөө маданиятын, бөтөн тилде маңыздуу жана туура сүйлөй билүү компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга жардам берүү.

7. Сабакта көркөм чыгарманы үйрөнүү процессинде адабият таануу, адабий сын багытындагы эмгектерди пайдалануунун мүмкүнчүлүктөрүн кеңири табуу жана колдонуу.

8. Жаңы табылгаларды практикасында пайдаланып жаткан мугалимдердин тажрыйбаларын чыгармачылык менен өздөштүрүү.

9. Сөздүк жумуштары, коммуникативдүү диалог, окуучулардын сүйлөө жөндөмдүүлүгүн арттыруу үчүн ар кандай ыкмаларды колдонуу.

10. Кыргыз тилдүү чөйрөдө көп болуу, кыргызча китептерди окуу, элдик төкмөлөрдүн чыгармаларын өздөрүнүн аткаруусунда угуу, кыргызча айтыш кечелерине баруу – биз сунуш кылган окутуу процессине таасир этүүчү жолдордон экендиги аныкталды жана мугалимдерге сунушталды.

Ушул эле главада эл акындарынын ар түрдүү жанрдагы жана тематикадагы чыгармаларын үйрөтүү процессинде ошол материалга ылайык жеке өзгөчөлүктөр боло тургандыгы көрсөтүлдү. Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде тарыхый узак жолду басып өткөн дидактиканын классикалык принциптеринен тышкары дал ушул предметтин жекече дидактикалык принциптери төмөнкүлөр экендиги аныкталды:

- орус адабиятындагы материалдар менен салыштыруу принциби;
- диалогго негиздеп окутуу, б.а. тилдик-коммуникативдик принцип;
- окуучулардын мамлекеттик тилди өздөштүрүү деңгээлин эске алуу принциби;
- окуу материалдарын этномаданий негизде тандоо жана окутуу принциби;
- окуу материалдарын өлкө таануу негизинде тандоо жана окутуу принциби.

Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде (класстарда) кыргыз адабиятын окутуунун жеке предметке таандык дидактикалык принциптери жана окутуу методдору аныкталды. Иште методисттин, окуу-нормативдик материалдардын окуу китебинин, мугалимдин биримдигинин туура белгиленишин, колдонулушун көрсөтүк жана алардын эффективдүүлүгүн конкреттүү мисалдар аркылуу ачып бердик.

Үчүнчү глава «Эл акындарынын чыгармаларын окутуу процессинде окуучулардын этномаданий жана коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн жогорулатуунун ыкмалары жана жолдору»

деп аталат, анда айтылган теориялык негиздер практикалык мисалдар аркылуу чагылдырылды. Орус мектептеринде кыргыз адабиятын окутуунун башкы өзгөчөлүгү жана педагогикалык шарты орус мектептеринде алгач орус адабияты үйрөнүлүп, кыргыз адабияты ага кошумча болорлугу, ошол эле кезде кыргыз адабияты кыргыз тили предметин да толуктап, тереңдетүү функциясын аткарышы эмгекте ар түрдүү жолдор жана ыкмалар аркылуу көрсөтүлүү менен белгиленди.

Азыркы мезгилде Россиянын билим берүү жана маданий мекемелерине маданияттар диалогу (В.С.Библер), маданияттарды интеграциялоо (Б.С.Гершунский) технологияларын колдонуу маселеси көп көтөрүлө баштады. Бул проблеманы ишке ашыруу Кыргызстандагы окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин кыргыз адабияты предметинин дагы башкы милдеттеринин бири болуп эсептелет. Аны үчүн окуучулардын этномаданий жана ага байланыштуу коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн жогорулатуу зарыл. Экөө бири-бири менен байланыштуу түшүнүктөр.

Окуучулардын этномаданий жана коммуникативдик (кыргыз тили) компетенттүүлүктөрү дегенде төмөндөгү натыйжаларга жетишүүсү эске алынды:

- ✓ аталган класстардын бүтүрүүчүлөрүнүн кыргыз элинин тарыхый басып өткөн жолу менен кабардар болуп, ал билгендерин окуп-үйрөнгөн адабий чыгармалар аркылуу бекемдей алышы;

- ✓ кыргыз тилин, анын бардык өзгөчөлүктөрү менен билүүгө, колдонууга жана сүйүүгө жетишүүсү;

- ✓ кыргыз улутунун руханий мурастарын үйрөнүүгө жана аны башкаларга үйрөтүүгө кызыгуусу;

- ✓ кыргыз улутунун башка улуттардан айрымаланган белгилерин, менталитетин билүүсү;

- ✓ улут катары кыргыздарга таасир эткен тарыхый, социалдык, географиялык ж.б. факторлорду ажырата алуусу;

- ✓ кыргыздардын улуттук каада-салттарын, үрп-адаттарын, адабиятын, музыкасын, кол өнөрчүлүгүн, оюндарын үйрөнүү менен аларды эл арасына жайылтууга аракеттенүүсү.

Жогорудагыдай натыйжаларды чыгаруу үчүн диссертациянын бул главасынын биринчи бөлүгүндө Молдо Кылычтын «Чүй баяны», Барпы Алыкуловдун «Куштардын санаты», Нурмолдо Наркул уулунун «Ай жаңыргандагы айтым», «Мал соёрдогу айтым», «Насыят ырлары» деген чыгармаларын окутуу методикасы көрсөтүлүп, ал темалар аркылуу окуучулардын этномаданий жана коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн жогорулатуунун технологиялары иштелген.

«Педагогикалык эксперименттин жүрүшү жана жыйынтыктары» деген параграф да ушул главада берилди. Констатациялоочу эксперимент учурунда тема боюнча жалпы абал аныкталды. Бишкек, Чүй жана Ысык-Көл аймактарындагы окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин ичинен 36 мектепти тандап, окуу программалары, окуу китептери менен камсыздалышын текшергенде абал мындайча аныкталды.

Таблица 3.1 - Аймактар боюнча окуу программалары жана окуу китептери менен камсыздоонун көрсөткүчү (камсыз болуу % менен)

Материалдар	Бишкек	Чүй	Ысык-Көл
Окуу программасы (мугалимдер үчүн)	58%	36%	42%
5-класстар үчүн окуу китеби (окуучулардын колунда болгону)	40%	34%	46%
6-класстар үчүн окуу китеби (окуучулардын колунда болгону)	54%	48%	62%
Методикалык колдонмолор (мугалимдер үчүн)	18%	14%	22%
Кошумча тексттер (окуучулар үчүн)	20%	16%	14%
Интернет булактары (мугалимдер жана окуучулар үчүн)	12%	8%	6%
DVD, CD дисктери, кыргыз адабияты боюнча фильмдер	14%	10%	12%

Мындан көрүнүп турган нерселер: Мугалимдерди окуу программалары менен камсыздоо Бишкек шаарында 58%, Чүй областында 36%, Ысык-Көл областында 42% аткарылган, демек, орточо жалпы республика боюнча мугалимдердин тең жарымынын колунда окуу программалары жок болуп чыккан. 5-класстар үчүн окуу китеби (окуучулардын колунда болгону) 40%, 34%, 36%, 6-класстар үчүн окуу китеби (окуучулардын колунда болгону) 54%, 48%, 62%, ал эми 7-11-класстар үчүн окуу китептери жок болуп чыккан, анын ордуна 18 мектепте кыргыз класстары үчүн адабият окуу китептерин эле пайдаланылып келсе, 13 мектеп кыргыз-түрк лицейлери үчүн чыгарылган

7-10-класстардын адабият окуу китептерин колдонуп жатышкан, 5 мектепте деги эле 7-11-класстарда окуу китептери пайдаланылбайт.

Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин «Кыргыз адабияты» курсунда биздин эксперимент аркылуу аныктаган нерселер:

- бул предметти окутуу боюнча методикалык адабияттардын жетишсиздиги;
- көркөм тексттерди табуу мүмкүнчүлүктөрүнүн чектелгендиги;
- адабий чыгармаларды орус тилине которуу процессинин активдүү болбой жаткандыгы.

Жогорудагы факторлор окуу процессин ийгиликтүү жүргүзүүгө жана сабактын майнаптуулугун жогорулатууга терс таасирин тийгизип, ушул багытта активдүү иш жүргүзүүнү талап кылат.

Жогорку окуу жайларынын «Кыргыз тилди жана адабиятты окутуу мамлекеттик тилде жүргүзүлбөгөн мектептерде» адистиги боюнча даярдалып жаткан студенттердин төрттөн бир бөлүгү программага кирген чыгармалар менен толук тааныш эмес. Алар бул чыгармаларды үстүртөн гана билет, мунун себебин атайын окуу курстары жана окуу китептери бул багытта жазылбагандыгы, көркөм тексттердин жетишсиздиги менен түшүндүрүшөт.

Биздин окутуу методикабызды жалпы билим берүүчү мектептердин орус класстарында сынактан өткөрүү үчүн педагогикалык тажрыйбаларга Ысык-Көл областынан 180 окуучу (анын ичинен 92 – тажрыйба тобунан, 88 – байкоо тобунан) катышкан. Ал төмөнкүдөй натыйжа бергендигин көрөбүз.

Таблица 3.2 – Тажрыйбанын натыйжасы (Ысык-Көл областынын мектептери боюнча)

деңгээл	мезгилдер	жогорку	орто	төмөн
		%	%	%
байкоо тобу 88 окуучу	башы	12,3	42,4	45,3
	аягы	13,1	42,6	45,3
тажрыйба тобу 92 окуучу	башы	11,2	44,1	44,7
	аягы	20,8	46,7	32,5

Таблицадан (3.2) көрүнүп тургандай, педагогикалык эксперименттин башталышында байкоо тобунда жогорку деңгээл 12,3%, орто деңгээл 42,4%, төмөнкү деңгээл 45,3%, ал эми тажрыйба тобунда жогорку деңгээл 11,2%, орто деңгээл 44,1%, төмөнкү деңгээл 44,7% болуп, салыштыра келгенде, эки топ тең, негизинен, бирдей көрсөткүчтү берген.

Эксперименттин аягында байкоо тобунда жогорку деңгээл 13,1% болуп, өсүш 1%дын тегереги болсо, тажрыйба тобунда 20,8% болуп, өсүш 7,1%ды түзгөн, ал эми төмөнкү деңгээл байкоо тобунда 45,3% болсо, тажрыйба тобунда 32,5% болуп, эки топтун айрымасы 13%га жакын болуп, биздин сунуштар натыйжалуу экендигин көрсөттү.

Ушундай эле эксперименттин жүрүшү Чүй областтарынын мектептеринде мындайча жыйынтыктарды берди.

Таблица 3.3 – Тажрыйбанын натыйжасы (Чүй областынын мектептери боюнча)

деңгээл	мезгилдер	жогорку	орто	төмөн
		%	%	%
байкоо тобу 120 окуучу	башы	12,1	45,6	42,3
	аягы	14,1	39,3	46,5
тажрыйба тобу 102 окуучу	башы	13,8	42,4	43,8
	аягы	28,6	45,7	25,7

Мында (таблица 3.3) эксперименттин башталышында байкоо тобунда жогорку деңгээл 12,1%, орто деңгээл 45,6%, төмөнкү деңгээл 42,3%, ал эми тажрыйба тобунда жогорку деңгээл 13,8%, орто деңгээл 42,4%, төмөнкү деңгээл 43,8% болгон. Эксперименттин аягында байкоо тобунда жогорку деңгээл 13,8% болуп, өсүш 1,7%ды түзсө, тажрыйба тобунда 28,6% болуп, өсүш 14,5%ды түзгөн, ал эми төмөнкү деңгээл байкоо тобунда 46,5% болсо, тажрыйба тобунда 25,7% болуп, эки топтун айрымасы 20,8% болгон. Демек, эксперименттин жыйынтыгы биздин Чүй областынан эксперименттик класстын мугалимдерине берген методикалык сунуштар 20,8% билим берүүнүн сапатын көтөрө тургандыгын тастыктады.

Калыптандыруучу эксперимент учурунда (2008-2011-жылдар) окуучулардын акындар поэзиясы боюнча билимдеринин жана компетенттүүлүктөрүнүн абалы текшерилди жана анын жыйынтыгы төмөнкү таблицада чагылдырылды.

Бул эксперименттин жыйынтыгына караганда 194 окуучу катышкан тажрыйба тобунда эл акындар чыгармаларынын жогорку деңгээлде өздөштүргөндөр тажрыйбага чейин 24% болсо, тажрыйбадан кийин 58%га көтөрүлгөн, өсүш 44%, жеткиликтүү жогорку көрсөткүч 31%дан 38%га чейин жогорулап, өсүш 6% болгон, ал эми орто көрсөткүч 31%дан 16%га, төмөн көрсөткүч 14%дан 8%га чейин азайган.

Таблица 3.4 – Калыптандыруучу эксперименттин натыйжалары

деңгээлдер	тажрыйба тобу (% менен) 194 окуучу		байкоо тобу (% менен) 208 окуучу	
	тажрыйбага чейин	тажрыйбадан кийин	тажрыйбага чейин	тажрыйбадан кийин
жогору	24%	58%	5%	10%
жеткиликтүү жогору	31%	38%	33%	40%
орто	31%	16%	37%	38%
төмөн	14%	8%	25%	12%

Ал эми байкоо (контролдук) тобунда жогорку көрсөткүч 5%дан 10%га гана өсүп (5%), тажрыйба тобу менен айрымасы 9% болгон (Башка айырмалар да таблицада көрсөтүлүп турат).

Жогорудагы таблицаларды салыштырып көрүү окуучулардын кыргыз адабияты предметинен билим сапатынан көтөрүлгөндүгүн, ал өсүштө биз сунуш кылган окутуу ыкмаларынын жана жолдорунун таасири тийгендигин белгилөөгө болот.

Мамлекеттик стандарт койгон талаптар биздин изилдөөлөр менен ылайык келерлиги жана алар сунуш кылынган методикалык ыкмаларда, каражаттарда ишке ашып жаткандыгы педагогикалык сынактар аркылуу тастыкталды.

Изилдөөнүн **жалпы жыйынтыктары жана сунуштары** мындайча аныкталды.

Окутуу орус тилдеринде жүргүзүлгөн мектептердин кыргыз адабияты предметинде эл акындарынын чыгармаларын үйрөтүү боюнча жазылган бул диссертациялык эмгек Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили тууралуу мыйзамдын аткарылышы үчүн чоң салым болуп эсептелет.

Биздин изилдөө республикада жашаган орус тилдүү калктардын түпкү улуттун элдик маданиятын, тилин үйрөнүүгө багытталуу менен өзөктүү проблемага кыргыз адабияты предметинин, анын ичинде эл акындарынын чыгармаларын үйрөнүү процесси мисал катары тартылды.

Өлкөдөгү окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин окуучулар контингентинин басымдуу бөлүгүн кыргыз улутундагылар түзөрү белгилүү, демек, аларга ата-бабаларынын руханий мурастарын жеткирүү азыркы улуттук билим берүү тармагынын эң орчундуу проблемасы болуу менен биздин эмгек кеңири алкакта саясий, маданий максатты да камтыды.

1. Биздин диссертацияда койгон биринчи милдетибиз - эл акындарынын чыгармаларын окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде азыркы учурда кандай деңгээлде экендигин анализдөө

болгон. Бул жагынан окуу программаларынын али толук ырааттуулукка салынбагандыгы, бардык класстар үчүн окуу китептеринин жазылбагандыгы, окуу-методикалык комплекстеринин иштелип чыкпагандыгы, адис мугалимдердин жетишсиздиги, атайын методикалык адабияттардын жана илимий изилдөөлөрдүн өтө төмөнкү деңгээлде экендиги белгиленди жана мына ушул жагдайлар предметти окутуунун оң жолго коюлбай жаткандыгынын бирден бир себеби болуп тургандыгы аныкталды.

2. Экинчи милдетибиз - окутуу орус тилде жүргүзүлгөн мектептердин окуучуларынын кыргыз адабиятын үйрөнүүгө кызыгууларын, эл акындарынын чыгармаларынын билим жана тарбия берүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрүн аныктоо эле, бул багытта окуучулардын элдик төкмө жана жазгыч акындардын мурастарын үйрөнүүнүн мааниси, зарылдыгы, каражаттары, мүмкүнчүлүктөрү, педагогикалык-дидактикалык шарттары ж.б. маселелер аныкталды, балдардын кызыгуулары менен ошол кызыгууларды турмушка ашыруунун карама-каршылыктары, социалдык тоскоолдуктары табылды. Эл акындарынын чыгармаларын окутуунун өзгөчөлүктөрү, ал тексттерди талдоодо окуучулардын этномаданий жана коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн жогорулатуунун натыйжалуу жолдору, ар бир акындын чыгармачылык индивидуалдуулугуна ылайык талдоо жүргүзүүнүн дидактикалык негиздери аныкталды.

3. Диссертацияда коюлган үчүнчү жана башкы милдет – тема боюнча кыргыз адабияты мугалимдери үчүн методикалык сунуштарды, эл акындарынын чыгармаларын окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде үйрөтүүнүн жолдорун жана ыкмаларын иштеп чыгуу милдети эле. Бул милдетти ишке ашыруу үчүн эл акындарынын чыгармаларын окутууда окуучулар менен мугалимдин ортосундагы байланыш түзүүнүн тилдик кыйынчылыктары аныкталып, аларды азайтуунун жолдору көрсөтүлүп, эл акындар чыгармаларын окутуунун мазмундук, формалык, жанрдык спецификасына ылайык талдоо жүргүзүүнүн методикасы сунуш этилди, чыгармаларды окутуунун салттуу методдору менен интерактивдүү методдорун айкалыштыруунун технологиялары көрсөтүлдү, айрым мугалимдердин тажрыйбалары жалпылаштырылды.

4. Төртүнчү – жыйынтыктоочу милдет иштелип чыккан теориялык ой корутундуларды педагогикалык эксперимент жолу менен сынактан өткөрүү болгондуктан илимий тажрыйбалар жана байкоо аркылуу окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде бул предметти окутуунун материалдык-техникалык, кадрдык, окуу-нормативдик комплекстери

менен камсыздоонун жалпы абалы аныкталып, биз сунуш кылган методиканын натыйжалуу экендиги тастыкталды.

Жалпылаштырып айтканда, эмгекте эң биринчи жолу окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабиятын окутуу процессинде эл акындарынын чыгармаларын үйрөтүүнүн методикалык системасы иштелип чыкты жана практикага сунуш кыланды.

Изилдөөнүн жыйынтык-натыйжаларына ылайык төмөнкүдөй *сунуштарды* киргизебиз:

- окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабиятын окутуу методикасын иштеп чыгуу;
- окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерди кыргыз адабияты предмети боюнча мугалимдер (методикасын билген) менен камсыз кылуу;
- окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептер үчүн кыргыз адабияты предметинин окуу-методикалык комплексти, мугалимдер үчүн методикалык колдонмолорду тез аранын ичинде сапаттуу даярдоо;
- мектеп программасына киргизилген эл акындарынын чыгармаларынын өзүнчө жыйнагын түзүү;
- эл акындарына арналган фото-иллюстрацияларды, компакт дисктерди, альбомдорду, плакаттарды бастыруу;
- аталган предметти окутуунун проблемаларын изилдеген илим тармагынын болушу – учурдун зарыл милдеттеринин бири деп эсептейбиз.

Илимий изилдөөлөрүбүздү университеттерде окутуу орус тилинде жүргүзүлүүчү мектептер үчүн кыргыз тили жана адабияты сабагы боюнча даярдалып жаткан студенттер, мектептердин мугалимдери, аспиранттар, магистрлер ж.б. кызыгуучулар өз иштеринде колдонот жана дагы да өркүндөтүлөт деп эсептейбиз.

Диссертациянын негизги жыйынтыктары төмөнкү эмгектерде чагылдырылган:

1. **Абдыкадырова, М.Б.** Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабияты предметин окутуунун жалпылыктары жана өзгөчөлүктөрү [Текст] / М.Б.Абдыкадырова // КАУнун жарчысы: – Б.: КАУ, 2008. – №3 (11). – 379-382-бб.

2. **Абдыкадырова, М.Б.** Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде Молдо Кылычтын «Чүй баяны» поэмасын үйрөтүү аркылуу окуучуларды кыргыз жаратылышы менен тааныштыруу [Текст] / М.Б.Абдыкадырова // КАУнун жарчысы. – Б.: КАУ, 2008. – №3 (11). – 382-384-бб.

3. **Абдыкадырова, М.Б.** «Куштардын санаты» – сабакта [Текст] / М.Б.Абдыкадырова // КАУнун жарчысы: – Б.: КАУ, 2009. – №1 (12). – 384-386-бб.

4. **Абдыкадырова, М.Б.** Нурмолдо Наркул уулунун «Ай жаңыргандагы айтым» деген чыгармасын окутуу [Текст] / М.Б.Абдыкадырова // КАУнун жарчысы: – Б.: КАУ, 2009. – №1 (12). – 381-383-бб.

5. **Абдыкадырова, М.Б.** Эл акындарынын чыгармаларын мамлекеттик эмес тилде окутууда тексттерди салыштыруу ыкмасы [Текст] / М.Б.Абдыкадырова // Социальные и гуманитарные науки. – Б.: 2009. – № 3 - 4. – 220-222-бб.

6. **Абдыкадырова, М.Б.** Молдо Кылычтын «Зилзала» деген чыгармасын орус класстарында окутуу [Текст] / М.Б.Абдыкадырова // Наука и новые технологии. – Б.: 2010. № 1. – 281-283-бб.

7. **Абдыкадырова, М.Б.** Кыргыз Республикасынын окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептеринде кыргыз адабиятын үйрөтүүнүн тарыхынан [Текст] / М.Б.Абдыкадырова // К.Карасаев атындагы БГУнун илимий- практикалык басылмасы. Кыргыз тили жана адабияты. – Б.: БГУ, 2010. – Чыг. 17. -159 -160-бб.

8. **Абдыкадырова, М.Б.** Нурмолдо Наркул уулунун чыгармаларын орус класстарында окутуу [Текст] / М.Б.Абдыкадырова // И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. – Б.: КМУ, 2011. – Чыг. 1(2). – 199 -201-бб.

9. **Абдыкадырова, М.Б.** Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабияты предметин окутуунун айрым маселелери [Текст] / М.Б.Абдыкадырова // К.Карасаев атындагы БГУнун илимий-практикалык басылмасы. Кыргыз тили жана адабияты. – Б.: БГУ, 2011. – Чыг. 19.- 139 -140-бб.

10. **Абдыкадырова, М.Б.** Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабияты предметин окутуунун учурдагы абалы [Текст] / М.Б.Абдыкадырова // Профессор К.К.Сартбаевдин 100 жылдына арналган Эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары. – Б.: КУУ, 2011. – 190 -195-бб.

Абдыкадырова Мая Байсаловнанын 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча «Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин

кыргыз адабияты сабагында эл акындарынын чыгармаларын үйрөтүүнүн методикасы (5-8-класстардын мисалында)» аттуу диссертациялык ишинин

РЕЗЮМЕСИ

Өзөктүү сөздөр: орус тилдүү мектептердеги кыргыз адабияты предмети, эл акындары, окутуунун методикасы, этникалык маданият; маданият таануу аспектиси; окуучулардын коммуникативдик аракеттери; предметтер аралык интеграция; текстти интерпретациялоо; тексттин татаалдыгы; сөздүк жумуштары; тексттин коммуникативдик функциясы; тилдик компетенция; улуттук менталитет ж.б.

Изилдөөнүн объектиси: окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин кыргыз адабияты сабагында элдик акындардын чыгармаларын үйрөнүү жана үйрөтүү процесси.

Изилдөөнүн максаты: окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин кыргыз адабияты сабагында эл акындарынын чыгармаларын окутуунун методикалык системасын теориялык негизде иштеп чыгуу жана аны эксперимент жолу менен текшерүү.

Изилдөөнүн методдору:

теориялык: изилдөөгө байланыштуу эмгектерге анализ, аларды жалпылаштыруу;

практикалык-эмпирикалык: байкоо, аңгемелешүү ж.б.;

эксперименталдык: эксперименттик иштер, алардын натыйжаларын системалаштыруу, кононууга сунуштоо.

Изилдөөнүн натыйжалары жана жаңылыгы: Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин кыргыз адабияты сабагында эл акындарынын чыгармаларын үйрөтүүнүн методикалык системасы адабияттаануу, педагогикалык, дидактикалык жактан эң алгачкы жолу негизделди жана алар эксперименттик текшерүүгө салынды.

Изилдөөнүн практикалык баалуулугу: теориялык сунуштар окутуу орус тилинде өткөрүлгөн мектептер үчүн кыргыз адабияты программасын, окуулуктарын, методикалык колдонмолорду өркүндөтүп түзүүдө, бул багыттагы адистерди даярдоочу университеттердин атайын курстарында жана мектеп мугалимдеринин бул темалар боюнча сабактарынын натыйжалуулугун жогорулатууда пайдаланылат.

Р

Е

диссертации Абдыкадыровой Май Байсаловны на тему: «Методика изучения произведений народных акынов на уроках кыргызской литературы в русскоязычных школах (на примере V-VIII классов)» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02- теория и методика обучения и воспитания (кыргызская литература)

Ключевые слова: предмет кыргызской литературы в русскоязычных школах, народные поэты, методика изучения, этническая культура, культурологический аспект, коммуникативная деятельность учащихся, межпредметная интеграция, интерпретация текста, словарная работа, коммуникативная функция текста, языковая компетенция, национальный менталитет и др.

Объект исследования: процесс обучения произведений народных акынов на уроках литературы в русскоязычных школах.

Цель исследования: теоретическая разработка методической системы обучения произведений народных акынов на уроках кыргызской литературы в русскоязычных школах и ее апробация экспериментальным путем.

Методы исследования:

теоретические: анализ и обобщение трудов, связанных с темой;

практические-эмпирические: наблюдение, беседа и т.д.;

экспериментальные: экспериментальные работы, систематизация их результатов, предложение к применению.

Полученные результаты и их новизна: впервые обоснована с литературоведческой, педагогической и дидактической точки зрения методическая система обучения произведений народных акынов на уроках кыргызской литературы в русскоязычных школах и проведена экспериментальная проверка.

Практическая значимость исследования: теоретические и практические рекомендации исследования могут быть использованы в процессе обучения и составления учебных программ, учебников и методических пособий кыргызской литературы в русскоязычных школах, а также при подготовке специалистов по этому направлению и совершенствовании преподавания.

on dissertation paper of Abdikadyrova Maya Baysalovna on scientific candidate degree of pedagogical sciences on the theme: «Methodic of literature study in the secondary schools (V-VIII forms) with Russian language study» by specialty 13.00.02 – theory and methodic of studying and bringing up

Key Words: ethnic culture, culture study aspect, communicative activity of pupils, subjects integration, text's interpretation, lexical work, difficulty of text, communicative function of text, language competition, national mentality and etc.

Object of investigation: process of public akyns studying at the Kyrgyz literature lessons at secondary schools with Russian language study.

Aim of work: theoretical development of methodological system of public akyns works studying at the Kyrgyz literature lessons at schools with Russian language studying and experimental testing.

Investigation methods:

theoretical: analysis, generalization related to the theme;

praktikal-emprikal: observation, discussion and etc;

experimental: experimental works, systematization of their results, suggestion for using and so on.

Obtained results and their innovation: the methodic system was developed on literature, pedagogy, psychology, didactic on studying public akyns' works at the Kyrgyz literature lessons at schools with Russian language study.

The usage recommendation, field of application: theoretical and practical recommendations on the research can be used at the process of study and development of the study program, books and methodic works on Kyrgyz language at schools with Russian language study, and also on preparation of specialists in this field of study and reinforcement of teaching quality.

Форматы 60x84 ¹/₁₆. Офсет кагазы. Көлөмү 1,5 басма табак.
Нускасы 100 даана

«Кут-Бер» ЖЧК басмаканасында басылды. Бишкек ш., Медеров көч., 68